

Ірина МАТЯШ,

*доктор історичних наук, професор,
провідний науковий співробітник відділу історії міжнародних зв'язків
і зовнішньої політики України Інституту історії України НАН України,
професор Дипломатичної академії України при МЗС України,
заслужений діяч науки і техніки України*

ІНОЗЕМНІ КОНСУЛИ В КИЄВІ ЗА ДОБИ ГЕТЬМАНАТУ

Анотація. У статті йдеться про те, що діяльність іноземних консульств в Україні доби визвольних змагань вивчена недостатньо. Враховуючи важливість таких досліджень для вивчення історії формування міжнародних зв'язків УНР і становлення української консульської служби, окреслена тема є актуальною та потребує подальших досліджень. Завдання цієї статті полягає у висвітленні діяльності іноземних консульств у Києві доби Гетьманату (травень–грудень 1918 року).

Ключові слова: Павло Скоропадський, іноземні консульства, Українська держава, Німеччина, Австро-Угорщина.

Діяльність іноземних консульств в Україні доби визвольних змагань вивчена недостатньо. Побіжну інформацію про функціонування іноземних представництв у Києві вміщено в працях, присвячених розвитку української [1–3] чи зарубіжної дипломатії [4], біографічних нарисах [5–8] тощо. Документи, у яких висвітлено деякі моменти взаємодії українського зовнішньополітичного відомства з іноземними представництвами, опубліковано в збірниках документів [9]. Враховуючи важливість таких досліджень для вивчення історії формування міжнародних зв'язків УНР та становлення української консульської служби, окреслена тема досі є актуальною та потребує подальших досліджень. Завдання цієї статті полягає у висвітленні діяльності іноземних консульств у Києві доби Гетьманату (травень–грудень 1918 року).

Першими серед іноземних представників у Києві гетьман Української Держави Павло Скоропадський з особливими почестями прийняв Вірчі грамоти від німецького посла Філіпа Альфонса Фрайгера Альфонса Мумма фон Шварценштейна й австро-угорського представника Вальтера Ріттера Принціг фон Гервальта. Повідомлення

«Його Вельможності фельдмаршалу германських військ Ейхгорну», «Германському послу на Україні барону фон-Мумм» та «Австро-угорському послу на Україні фон-Принцич-Хервалт» про початок діяльності уряду 2 травня 1918 року було опубліковано в першому випуску «Державного вісника» [10]. Крім того, гетьман зробив особистий урочистий візит цим іноземним представникам, трактуючи його як акт ввічливості, а не як свідчення поклоніння [7, с. 171]. А втім цей ритуал, прикрашений дипломатичним етикетом, до дрібниць якого німці мали особливе ставлення, красномовно засвідчував залежність Павла Скоропадського від окупаційної влади.

Якщо німецький представник, приїхавши в Київ ще за доби УНР, одразу мав дипломатичні повноваження, то кандидатуру молодого, енергійного «обізнаного в комерційних справах та в ситуації в Росії» фахівця, який би витримав труднощі життя в Києві в умовах революційних подій, шукали серед австро-угорських дипломатів на запит керівника австрійської делегації в Києві Йоганна Форгача із застереженням, що це буде генеральний консул або повірений у справах із дипломатичними повноваженнями, але не «наділений Найвищими вірчими грамотами посланник» [4, с. 307].

Відтак Вальтер Ріттер Принціг фон Гервальт прибув у Київ як повноважний представник цісарсько-королівського австро-угорського уряду при уряді УНР до моменту створення передбаченого Брестським мирним договором дипломатичного представництва. Свою офіційну діяльність він розпочав уже при уряді Української Держави. Для цієї посади, крім молодого віку (йому виповнилося вже 55 років), він відповідав усім вимогам: «...був цілком здоровий, дуже енергійний, дуже запозятий» [4, с. 309], мав великий професійний досвід на різних посадах (від консульського практиканта Консульства в Константинополі 1888 р. до рангу генерального консула 1-го класу й посади Генерального консула Австро-Угорщини в Гамбурзі в 1913–1918 рр.), працював у Лондоні, Белграді, Афінах, був членом правління Австрійського судноплавного товариства. Крім того, новий генеральний консул мав широке коло спілкування серед представників промислової еліти й банківської сфери завдяки родинним зв'язкам дружини — одеситки Ольги Шульц, доньки комерційного радника торговельного та банківського дому Ернст Мах і К^о в Одесі. Із консулом прибув також аташе фон Філіппович [4, с. 310]. За визначенням гетьмана Скоропадського, Вальтер Ріттер Принціг був «дипломатом другого класу», що відчувалося в ставленні до нього колег, і вів «дуже складну» й «невдалу політику» [7, с. 171]. Діяльність генерального консула Принціга в Києві тривала недовго. Вона запам'яталася швидше політичними аспектами (зокрема участю в знищенні оригіналів таємного протоколу щодо Галичини, які зберігали в Берліні) [11, с. 191], ніж вирішенням безпосередньо консульських питань, які, з огляду на історію з його призначенням, були другорядними.

На початку червня 1918 року Принціг повернувся до Гамбурга. У Києві деякий час залишався консул Ріттер фон Гоффінгер, віце-консули Іштван фон Ревічкі та фон Кляйнвехтер, консульський аташе фон Пітлік, радник консульської канцелярії Дінтер і секретар консульської канцелярії Хлопецькі [4, с. 313]. Проте з від'їздом Принціга потреба консульського представника вже не була актуальною. Через три місяці залишив Київ і Форґач. Восени 1918 року київське представництво очолив радник Карл Еміль Егон Фюрстенберг, завдання якого полягало в «посиленні політичної компоненти австро-угорських військ в Україні, які часто діяли на власний розсуд» [12, с. 124].

Натомість посол Мумм, для якого київське відрядження стало останнім у його дипломатичній кар'єрі, своєю особою намагався замінити все керівництво зовнішньополітичного відомства. Німецький дипломат систематично ставив Міністра закордонних справ Української Держави в позицію прохача та вносив істотні корективи в конфігурацію консульського корпусу в Києві. Та й призначення Дмитра Дорошенка на посаду міністра, а не «керуючого МЗС» відбулося лише після письмових запевнень посла Мумма, який намагався контролювати діяльність кабінету міністрів у лояльності керівника зовнішньополітичного відомства до Німеччини [7, с. 91–92].

Штатний розпис німецької місії мав консульські підрозділи. Окрім барона Мумма, у Києві працювали генеральний консул Е. Тіль (Тілле), який 25 років пропрацював консулом у Японії та міг розбиратись у складних питаннях; радник посольства Ганс фон Берхем — людина освічена, розумна та влипова [7, с. 246]; консул Реслер, радник фон Дірксіна, перекладач Форнер, консульський секретар Маркман і службовці (усього 17 осіб із родинами). Пріоритетом у діяльності німецьких консулів була економічна місія. Відповідно до положень Брестського мирного договору було передбачено налагодження товарообміну (з українських земель до Німеччини й Австро-Угорщини мали надходити зерно, яйця, велика рогата худоба, сало, цукор, льон, марганцева руда тощо), розробляли проекти створення банків, створювали товариства «для експлуатації українських багатств» [7, с. 246]. Однак не залишалися поза їхніми повноваженнями й політичні питання. Без погодження з Посольством Німеччини в Українській Державі гетьман Павло Скоропадський не міг призначити жодного високопосадовця. Зокрема, під контролем генерального консула Е. Тіля та радника посольства Г. Берхема формували другий склад гетьманського уряду в жовтні 1918 року [13, с. 141–142].

Німецьку місію було розташовано в найкращому київському готелі «Паласт Отель» (Бібіковський бульвар, 7), де за кілька місяців, 14 грудня 1918 року, гетьман Павло Скоропадський підписав грамоту про зречення від влади. Відкритий 1892 року готель мав 126 номерів (150 кімнат) із центральним опаленням та електроосвітленням,

більярдні, бібліотеку та ресторан на 1 тисячу відвідувачів в одноповерховій прибудові. На першому поверсі головної будівлі були молочна, булочна, пивна, цирульня, аптечний склад. З огляду на центральне розташування, велику площу приміщень та очевидні вигоди, «Паласт Отель» почали використовувати для розташування державних органів (12 кімнат було відведено для Міністерства праці Української Держави) та іноземних місій.

Водночас у Києві продовжували працювати представники «старого» консульського корпусу: персидський консул Ісаакій Вітенберг; бельгійський — Яків Грегер; грецький — Перикл Гріпарі; данський — Григорій Гуревич; італійський — Карл Фішман; іспанський та португальський — Стеліо Василиаді; норвезький — Віктор Мозерт; англійським консульством керував після від'їзду консула в.о. секретаря Томас; у консульстві Франції протягом деякого часу порядкував «уповноважений по охороні французьких інтересів» виконувач обов'язків консула Теодор Муллен [14, арк. 34–35]. Чи не єдиному серед них Ісаакію Вітенбергу вдалось отримати від персидського уряду офіційне уповноваження на продовження діяльності в Київському окрузі та завдання «завязать с новыми властями дружественные экономические и другие, связанные с этим, полезные отношения» [15, арк. 12]. Відтак він очікував на підтвердження своїх повноважень гетьманом. Віктор Мозерт намагався за сприяння МЗС Української Держави налагодити контакт із норвезьким послом у Петрограді, оскільки поштово-телеграфний зв'язок було зруйновано, а кур'єрський не налагоджено [16, арк. 23]. Тісну особисту співпрацю з МЗС Української Держави розпочав Стеліо Василиаді. Він викладав на консульських курсах, брав участь у нарадах із питань консульських тарифів та у створенні альбому документів консульського діловодства.

У червні 1918 року в Києві з'явився представник Данії — Королівський данський консул Карл Нільсен, призначений данським урядом на посаду віце-консула в Українській Державі [17, арк. 3]. 1 липня Карл Нільсен письмово повідомив МЗС Української Держави про своє призначення від 21 червня 1918 року та пряму підпорядкованість уряду в Копенгагені й запропонував звертатися з усіх питань, пов'язаних із відносинами Української Держави й Данії, безпосередньо до нього [17, арк. 4]. У такий спосіб Григорій Гуревич залишався за лаштунками офіційних стосунків. 9 липня консул Нільсен мав аудієнцію в Міністра закордонних справ Дмитра Дорошенка, під час якої засвідчив, що данський уряд бажає підтримувати добрі політичні й торговельні відносини з Українською Державою [17, арк. 4].

Організацію взаємодії з консульським корпусом у МЗС Української Держави було покладено на консульський відділ, який спершу підпорядковувався департаменту чужоземних зносин, а після уточнення структури відомства — політичному департаменту. Відділ очолював

Йосип Суховерський — фаховий юрист, доктор права, випускник Чернівецького університету, котрий працював у зовнішньополітичному відомстві ще з кінця 1917 року [18, арк. 44]. Продовжили перебування на своїх посадах за доби Української Держави й деякі інші співробітники консульського відділу, які мали досвід співпраці з іноземними представниками. Згодом, враховуючи систематичне прибуття до Києва «всіляких агентів», було вироблено церемоніал урочистого прийняття гетьманом посланників: «зазвичай це відбувалося в великій залі, причому там ставився караул в парадній формі» [7, с. 266].

Натомість стосовно іноземних підданих (зокрема й представників консульського корпусу) окупаційна влада діяла жорстко — необґрунтовані арешти на підставі підозри в політичній пропаганді ставали нормою. Консули намагались у міру своїх повноважень обстоювати в нових умовах права громадян, захищати інтереси яких вони були покликані. 25 травня 1918 року бельгійський консул Яків Гретер спрямував до Міністра закордонних справ Дмитра Дорошенка протест проти арешту німецькими офіцерами за підозрою в політичній пропаганді трьох бельгійців: Івана та Леона Вюе, Гюстава Вер-Ельста. До МЗС нота потрапила лише 11 червня 1918 року: «Позаяк я сіх панів знаю довгі роки як людей безумовно чесних, котрі зовсім політикою не займались, мушу протестувати проти сього акту насильства над правом людини, — писав консул. — Будучи цілком певним їх невинности я готовий за них відповідати» [19, арк. 3]. Міністр Дорошенко доручив своїм співробітникам звернутися до німецького посла для з'ясування обставин та «просити по змозі звільнити» [19, арк. 3].

Не будучи певним у безпеці власній та приміщенню консульства, Яків Гретер заручився через посередництво МЗС дозволом німецької комендатури на право зберігання 6 рушниць, одна з яких була призначена для «полювання» [16, арк. 3]. Додатковий захист давало охоронне свідоцтво за підписом начальника штабу особливого коменданта м. Києва й околиці, згідно з яким приміщення консульства, усе майно та зброя, що перебувають у ньому, реквізувати заборонено, а за вторгнення чи насильний обшук було передбачено «негайне і суворе покарання» [16, арк. 17].

У травні–червні 1918 року за безпідставно звинуваченого в шпигунстві французького громадянина, комерсанта Ненглера, клопотав перед Міністром закордонних справ іспанський консул Стеліо Василіаді. «Всі, хто мав зносини з п. Ненглером і знали його діяльність, твердо переконані в тім, що ся діяльність ніколи не виходила з рам законів, котрі порядкують горожанами всякої вільної країни, — ішлося в одній із надісланих у зв'язку з цим арештом нот. — Той факт, що п. Ненглер перебуває у в'язниці, в той час, коли немає нічого, щоб свідчило проти його, являється порушенням прав вільної особи, дбати про які є обов'язок кожного уряду... І я прошу Вас ще раз, пане

Міністре, вжити весь Ваш вплив, аби допомогти як найшвидше тому, щоб права горожан інших країв поважались на Україні, відповідальність за їх порушення в сьому випадку несе лише українська влада, і такі випадки можуть дуже пошкодити добрим відносинам, що ми з Вами маємо своїм обов'язком підтримувати між нашими обома Урядами» [19, арк. 15–15 зв.]. Свідомо наголошуючи на відповідальності української влади за порушення прав іноземних громадян на території Української Держави й натякаючи на несамотійність Міністра закордонних справ під час прийняття рішень, консул просив Дмитра Дорошенка «вжити весь вплив» для позитивного вирішення питання. Однак цей «вплив» вилився в обережний лист до німецького посла Мумма від 8 липня 1918 року з проханням «звернути увагу на справу Нінглера і не одмовити вжити належних заходів для встановлення дійсної його вини, а коли б такої не оказалось то для дарування йому свободи» [19, арк. 18–18 зв.].

Налагодження стосунків із новою владою активно розпочали й представники Латвії, БНР та інших новоутворених держав. Офіційним представником Латвії в Українській Державі, що виконує консульські обов'язки з питання видавання національних паспортів громадянам Латвії, гетьманський уряд визнав очолюваний Х.О. Бахманом Латиський центральний комітет після ухвалення Закону «Про громадянство Української Держави» 2 липня 1918 року, який унормовував права українських громадян і встановлював умови евакуації біженців та військовополонених. Отримати паспорти мали право: 1) громадяни Латвії; 2) ті, хто подав згідно із законом від 2 липня 1918 року заяву про отримання чи відмову від українського підданства й одержав від губернських староств тимчасові посвідчення строком на 6 місяців або національні посвідчення на час, установлений Національною радою Латвії; 3) ті, хто приїхав в Україну після оголошення закону від 2 липня 1918 року; 4) ті, хто опинився випадково в Україні як біженці чи військовополонені, які залишили свої домівки в Латвії та через військові події не могли евакуюватися в рідну країну [20, арк. 6–6 зв.]. Організацію було розташовано за такою адресою: вул. Хрещатик, буд. 50, кім. 26. Водночас Міністерство внутрішніх справ Української Держави визнало правоможність Латиського центрального комітету щодо видавання національних тимчасових посвідчень. Уповноважений Латвії з реєстрації діяв при Національній раді Латвії, підтримував контакти з евакуаційними інституціями та командуванням німецького війська й опікувався евакуацією латишів з України.

22 липня 1918 року запит на підтвердження консульських повноважень призначеного Генеральним консулом БНР у Києві Павла Вікторовича Тремповича надіслав до МЗС Української Держави Народний секретаріат БНР. Проте питання щодо призначення білоруського консула в Київ було порушено значно раніше. Перебуваючи

в Києві й дізнавшись про призначення Анатолія Квасницького консулом Української Держави в Мінську, Олександр Цвікевич, як керівник Білоруської делегації у справі переговорів УНР і БНР, довів до відома Народного секретаріату БНР рішення делегації від 11 травня 1918 року. Ішлося про нагальну потребу вирішення питання щодо призначення консула БНР в Україні. Найвідповіднішою кандидатурою на цю посаду був Павло Вікторович Тремпович, який долучився до роботи делегації як консультант [21, арк. 111].

Претендент на посаду консула народився 1 червня 1888 року у Пскові в родині залізничника. У Пскові білоруська родина Тремповичів опинилася через вдачу діда, який не міг примиритися з будь-якою несправедливістю. За участь у національно-визвольному повстанні 1863–1864 рр. його з родиною було вислано з Вільни до Вітебська (де й народився батько Павла), а невдовзі — за участь у демонстрації проти відбирання в католиків костелу — за межі північно-західного краю, до Пскова. [22]. Виховували Павла в любові до національних звичаїв спокійного та працьовитого білоруського народу. У домі діда постійно знаходили притулок селяни-втікачі, шукаючи працю. З юнацького віку Павло Тремпович брав участь у революційних гуртках, а перед закінченням навчання вступив до партії соціалістів-революціонерів. Прагнення бути «в гущі білоруського народу» й вести там культурну національну працю спрямувало його шлях у медицину. 1908 року він вступив до Психоневрологічного інституту при Петербурзькому університеті. Але через неодноразові арешти за участь у політичних демонстраціях через два роки був змушений емігрувати до Німеччини. Спроба продовжити навчання на медичному факультеті Баварського університету без досконалого знання мови й засобів для існування завершилася переведенням до Київського університету, студентом медичного факультету якого Павло Тремпович став у 1912 році. Із початком Першої світової війни юнак опинився на Південно-Західному фронті. Впродовж серпня 1914 — грудня 1916 року працював молодшим ординатором Київського госпіталю, набуваючи практичного досвіду в хірургії. Державні іспити на медичному факультеті вдалося скласти лиш у квітні 1917 року, й уже з дипломом лікаря отримати посаду в хірургічному відділі Київського залізничного шпиталю, згодом — 1-го шпиталю Всеросійського земського союзу, де пройшов шлях від ординатора до головного лікаря. Лютневу революцію він зустрів у Києві: одразу поновив контакти з білоруськими організаціями, проводив агітаційну й просвітницьку працю. У квітні 1918 року вирушив до Мінська, де увійшов до складу Народного секретаріату БНР. Але вже на початку червня 1918 року він отримав завдання досягти через німецького посла в Києві визнання Німеччиною незалежності Білорусі й уряду БНР [22]. Нелегально діставшись до Києва, Павло Тремпович долучився до складу Білоруської делегації в справі переговорів УНР і БНР.

На звернення Олександра Цвікевича Народний секретаріат БНР 15 червня 1918 року ухвалив рішення про делегування Павла Тремповича до Києва як представника уряду БНР із правами генерального консула в Києві та дипломатичного представника при МЗС Української Держави [21, арк. 118]. Уже 16 червня 1918 року Павла Тремповича було повідомлено про його уповноваження з виконання обов'язків генерального консула Республіки в Українській Державі з функціями дипломатичного представника. Відтак Генеральне консульство БНР у Києві, засноване офіційно 16 червня 1918 року [21, арк. 104–104 зв.], відкривало Павлові Тремповичу також можливості щодо виконання завдання, з яким він прибув до Києва.

БНР прагнула якнайшвидшого встановлення з Українською Державою економічних відносин — так само, як і політичних. Першочерговим завданням консула було налагодження товарообміну між українськими й білоруськими виробниками через посередництво Білоруської торговельної палати в Києві. Згідно з постановою Народного секретаріату БНР від 2 липня 1918 року Павло Тремпович разом з очільником Білоруської торговельної палати М. В. Довнар-Запольським мав розробити й підписати умови щодо організації білорусько-українського товарообміну [21, арк. 136]. Білоруська сторона передбачала, що така попередня угода діятиме до моменту підписання сталого торговельного договору. Конкретні пропозиції щодо постачання дров, сірників, скляних виробів та запити на отримання мила, махорки, цвяхів, солі, сільсько-господарського приладдя надійшли 12 липня 1918 року. Було заплановано укласти торговельні угоди на суму 10 000 000 рублів на рік [21, арк. 104]. Однак українська сторона не поспішала з позитивною відповіддю, визнаючи товарообмін із БНР бажаним тією мірою, яка впливала з тогочасних економічних відносин та зовнішньополітичної ситуації.

21 липня 1918 року Народний секретаріат БНР розширив повноваження свого представника, надавши йому права надзвичайного посланника в уряді Всевеликого Війська Донського з метою встановлення економічних і дружніх зв'язків [21, арк. 119]. Перебування Павла Тремповича в Києві передбачали використати й для встановлення контактів із кубанською делегацією на чолі з головою законодавчої ради М. Рябоволом, яка з кінця травня вела переговори з Українською Державою, шукаючи підтримки в боротьбі з більшовиками [11, с. 212]. Відтак грамоти, що визначали зміст його повноважень в УНР та Всевеликому Війську Донському, були датовані 22 липня 1918 року. Генеральному консулові було надано право проводити всі переговори відповідно до звання та становища, укладати угоди з обміну товарами й продуктами промисловості між БНР і УНР, а також БНР і Всевеликим Військом Донським, встановлювати залізничний, поштовий і телеграфний зв'язок між УНР і БНР. Крім того, він та підлеглі йому співробітники мали виконувати ще одну важливу консуль-

ську функцію — захищати права й інтереси білоруських громадян на території України та Всевеликого Війська Донського. Із цією метою Павлові Тремповичу делегували право відносити від імені білоруського народу відповідно до норм міжнародного законодавства з усіма органами влади нових державних організацій [21, арк. 118].

Невідкладно вирішило вище білоруське керівництво й «технічні питання». 22 липня 1918 року Народний секретаріат БНР затвердив штатний розпис консульства в Києві й авансував на організацію його роботи 21 тис. рублів на три місяці з умовою оплати оренди приміщення на рік. У штаті консульства було передбачено 5 посад: генерального консула (оклад 1200 руб.), управителя канцелярії (750 руб.), паспортиста (350 руб.), друкарки (350 руб.), служителя (200 руб.) [21, арк. 105]. Планували, що генеральне консульство зможе отримувати прибуток не менше 250 тис. рублів на рік і поповнювати так казну БНР [21, арк. 104]. Додатково виділяли 5000 рублів на «справу пропаганди» — утримання газети «Беларускае Эхо». У Павла Тремповича був дозвіл на надання позички Одеському білоруському комісаріату з поверненням грошей після затвердження повноважень консулів українським урядом. Генеральному консулові було доручено скласти акти й пронумерувати платні бланки консульства разом із керівниками білоруських урядових організацій у Києві та надіслати оригінали актів у Мінськ [21, арк. 78]. До вступу на посаду генерального консула його обов'язки виконував Олександр Йосипович Модзалевський [21, арк. 78].

Білоруське генеральне консульство розташувалося в Києві за такою адресою: вул. Фундуклеївська (нині Богдана Хмельницького), 42. Він розпочав роботу з організації реєстрації білоруських громадян. За підрахунками Павла Тремповича, на території України мешкало близько 100 000 білорусів [21, арк. 104]. За видання віз і паспортів консул розраховував отримати 200 000 рублів консульських зборів. Однак одержати екзекватуру швидко білоруському посланнику не вдалося. Із політичних міркувань МЗС Української Держави зволікало з офіційним визнанням білоруського представника. На запит німецького посольства від 12 вересня щодо наявності білоруського консула в Києві зовнішньополітичне відомство констатувало: «В Україні нема жодних представників Білоруської республіки: ні дипломатичних, ні консульських. Якби такі особи з'явилися, то МЗС буде вважати їх за фактичних, а не юридичних представників» [23, арк. 9].

Проте процедура та строки визнання консульських повноважень зовнішньополітичним відомством Української Держави було порушено не лише стосовно білоруських представників. Наприкінці липня 1918 року прибув у Київ, а 3 серпня мав аудієнцію в Міністра закордонних справ Дмитра Дорошенка посланець Радянської Росії Казимир Олександрович Грінбаум-Кржемінський. Посада Генерального консу-

ла РСФРР в Українській Державі була першою в його дипломатичній кар'єрі. Поляк за національністю, Казимир Кржемінський належав до відданих членів ВКП(б). Він народився 12 грудня 1884 року у Варшаві, мав вищу технічну освіту й користувався довірою більшовицького керівництва. Межі округу генерального консула охоплювали Київську, Чернігівську, Волинську, Подільську, Холмську губернії [24, арк. 19]. До приїзду решти співробітників консульства генеральний консул знайшов тимчасовий притулок у приміщенні російської мирної делегації в готелі «Марсель» — типовому прибутковому будинку кінця XIX ст. — на Бібіковському бульварі. Пошуки спеціального приміщення для належної організації роботи установи в переповненому різними делегаціями, організаціями, біженцями Києві перетворилися для нього на серйозну проблему.

Наступного дня після аудієнції Казимир Кржемінський повідомив українське МЗС про призначення консульським агентом в Одесі (до моменту призначення туди генерального консула) російського громадянина Михайла Матвійовича Кубріна [25, арк. 1]. 5 серпня він отримав інформацію про те, що посвідчення про його призначення Генеральним консулом РСФРР в Українській Державі «прийняті міністром до відома» [24, арк. 4]. Таке формулювання керівник російської мирної делегації Християн Раковський сприйняв як ухилення від офіційного визнання повноважень більшовицького консула, тож негайно висловив незадоволення, погрозуючи тлумачити факт невизнання повноважень Грінбаума-Кржемінського як небажання українського уряду рахуватися з принципом взаємності відповідно до договору про перемир'я від 12 червня 1918 року. Недипломатичний стиль докорів і погроз він обрав надалі в спілкуванні з цього питання з українською владою, використовуючи дискусію щодо визнання-невизнання консульських повноважень російських представників як додатковий привід для затягування мирних переговорів з Українською Державою.

Однак відсутність екзекватур (яких, утім, не отримували швидко й інші іноземні консули) не заважала розгортанню діяльності консульства [26, арк. 22]. У Москві було розпочато формування дипломатичного потяга, яким в Україну вирушали співробітники Генерального консульства РСФРР у Києві [27, арк. 1–2]. Організація завантаження та руху дипломатичного потяга, а також поведінка пасажирів були врегульовані спеціальною інструкцією, складеною дискур'єром Безименським для українського відділення НКЗС РСФРР. Для поїздки в потязі всі пасажирів мали зареєструватись у списку, засвідченому підписами керівника українського відділення НКЗС РСФРР та секретаря. Бажаною було визнано візу німецького консульства. Складання списків пасажирів потяга мало завершитись о 18-й годині напередодні виїзду та негайно «по прямому проводу» їх мали передати до Києва, оскільки німецька влада вимагала надання відомостей про пасажирів дипломатичних вагонів за

3 дні до перетину кордону. Для регулювання посадки у вагон призначали коменданта, на якого було покладено також обов'язки зберігання службових паспортів на час руху потяга та контроль за непорушністю списків. Пасажири не мали права залишати вагон раніше прибуття до станції призначення. У разі відсутності пасажирів під час посадки його документи повертали в НКЗС РСФРР [27, арк. 2].

У дипломатичному потязі № 3 (вагон № 35) 29 серпня 1918 року до Києва вирушили співробітники Генерального консульства РСФРР: А.М. Марголін, С.К. Пастухов, М.І. Челяпов, С.Є. Клевиц, М.В. Крутиков, М.О. Зубберт. Відправлення вагона супроводжувалося в Москві суцільними непорозуміннями та порушеннями інструкції (від проставлення олівцем на вокзалі віз у службових паспортах та відсутності вагона до посадки у вагон утрічі більше передбаченої кількості пасажирів). Разом із консульськими працівниками до Києва їхали представники Народного комісаріату продовольства РСФРР. На зупинках потяг постійно обшукували як російські, так і німецькі й українські дозори, перевіряли навіть дипломатичну пошту та реквізували 3 млн грошей, призначених для мирної делегації [27, арк. 13 зв.]. Зрештою, 5 вересня вже потягом № 115 співробітники консульства прибули до Києва.

У день прибуття потяга Християн Раковський повідомив МЗС Української Держави про призначення Генеральним консулом РСФРР в Одесі (консульський округ: Херсонська, Бессарабська, Таврійська (без Криму) губернії, м. Одеса) Михайла Михайловича Бека [24, арк. 9] й отримав за тиждень відповідь про «прийняття до відома» цього призначення. Повторене формулювання його не задовольнило. 11 вересня він повідомив про ще одне призначення — Давида Юлійовича Гоппнера генеральним консулом у Харкові (консульський округ: Харківська та Катеринославська губернії) — із застереженням «не відмовити в люб'язності якнайшвидше повідомити про визнання Українською Державою» [24, арк. 15] його повноважень.

За процедурою, перед наданням підтвердження консульських повноважень МЗС Української Держави зверталось до Міністерства внутрішніх справ із запитом, «чи немає перешкод до визнання генконсулом» [24, арк. 15] певної особи. Та навіть віза міністра з терміном виконання «негайно» не забезпечувала відповідного результату. 17 вересня МЗС надало за підписом Оттона Ейхельмана офіційну екзекватуру Михайлові Беку. Та вже 18 вересня Християн Раковський, не отримавши цього повідомлення, знову скерував листа про призначення Давида Гоппнера з вимогою надати підтвердження та ноту щодо офіційного визнання консулів. Він звинуватив міністра Дмитра Дорошенка та його заступника Оттона Ейхельмана у свідомому відтягуванні офіційного визнання російських консулів та порушенні норм міжнародного права, яке він вбачав у безрезультатності звернення генеральних консулів з усіх питань до МЗС Української Держави [24, арк. 32]. У зв'язку

з такими «порушеннями» було передбачено аналогічну дію — відмову від подальшого визнання українських консулів у російських містах [24, арк. 33]. Кінцевий комплімент ноти замінив ультиматум: у триденний термін повідомити про визнання консульських повноважень Казимира Кржемінського та Михайла Бека.

Казимир Кржемінський, доповідаючи своїм «шефам» в українському відділі НКЗС РСФРР про ноту Християна Раковського й обіцянки Оттона Ейхельмана (якого він наполегливо називав Ейхенвальдом) якнайшвидше визнати та надати приміщення, просив оголосити українському консулові в Москві Олександрові Кривцову про «неможливість надавати в його розпорядження приміщення» через відсутність взаємності в таких діях влади [28, арк. 14]. У відповідь український міністр був змушений виправдовуватися, запевняючи, що міністерство «безумовно визнає» Казимира Кржемінського та Михайла Бека генеральними консулами, і що ці призначення ніколи не тлумачились «в іншому напрямі» [24, арк. 45].

Крім того, Казимир Кржемінський у середині вересня здійснив низку призначень консульських агентів: Василя Петровича Яковлева — у Кам'янець-Подільський (округ — Подільська губернія) [24, арк. 36]; Якова Нахумовича Дровниця — у Житомир (округ — Волинська губернія) [24, арк. 40]; Пантелеймона Івановича Свистуна — у Чернігів (округ — Чернігівська губернія) [24, арк. 38]; Михайла Івановича Бурлаченка — у Полтаву [24, арк. 42]. Підтвердження цих призначень теж доводилося чекати через перевірки МВС. Керівник дипломатичного відділу МЗС зі свого боку намагався прискорити процес, нагадуючи, що через затримку призначення українські консули в російських містах перебувають «в такому ж невиясненому становищі, як російські у нас» [24, арк. 71].

Проте штат Генерального консульства РСФРР у Києві поступово формувався. Деякі співробітники консульства прибули наступним дипломатичним потягом 21 вересня. Структура генконсульства передбачала керівний апарат (4 особи), секретаріат (6 осіб), канцелярію (7 осіб), бухгалтерію (2 особи), господарську частину (7 осіб), громадський відділ (6 осіб), відділ перепусток (4 особи), інформаційний відділ (7 осіб) та 3 «прикомандировані до консульства» співробітники [24, арк. 66]. Для запланованих 80 штатних співробітників (враховуючи очікуване прибуття вже сформованого в Москві евакуаційного відділу) була потреба в 30 робочих кімнатах. Неодноразово звертаючись до українського МЗС із проханням про надання відповідного приміщення (спершу 8–10 кімнат у готелі «Марсель», а згодом — спеціального приміщення), Казимир Кржемінський систематично нагадував про те, що в Москві Генеральне консульство України має штат 87 осіб і займає велику будівлю й квартиру.

Після попередження про можливе припинення роботи консульства «з усіма відповідними наслідками» МЗС Української Держави висунуло вимогу до начальника Головної комісії з розташування військ та урядових установ на Україні терміново реквізувати для російського консульства «один з кращих клубів м. Києва, напр. комерческий, або який інший, котрий був би досить гарний і мав би не менше 30–40 кімнат» [24, арк. 50]. Було розглянуто можливість надати для розташування російського консульства 8 кімнат у «Паласт-Отелі» або залишити за співробітниками кімнати в готелі «Марсель». Зрештою, 10 кімнат було надано в готелі «Марсель».

У генконсульстві з особливою ретельністю підходили до виконання свого «основного» завдання — «захисту інтересів російських громадян на Україні» [28, арк. 19]. Оскільки в законах РСФРР прямих указівок щодо надання російського громадянства не було, консульство гарантувало під час розгляду таких питань керуватися принципами вільного волевиявлення та надавати переваги робітникам, які не користуються найманою працею: робітникам та службовцям усіх видів і категорій, зайнятих у торгівлі, промисловості, сільському господарстві. Особа, яка претендувала на отримання російського громадянства на території Української Держави, мала відповідати певним вимогам: бути колишнім підданим Російської імперії, мати вік понад 17 років, бути правоздатною та дієздатною, і, найголовніше, — «не опороченным своей предшествующей деятельностью с точки зрения РСФСР» [28, арк. 24]. Для колишніх підданих Російської імперії вимагалася ще й підписка в покорі й безумовному виконанні всіх законів і розпоряджень робітничо-селянського уряду. Особи, які отримували прибуток від використання найманої праці, мали надати докази, що вони є постійними мешканцями Росії та тимчасово перебувають на території Української Держави, а також детальні відомості про свій майновий стан, звання до революції, професію, місця служби та проживання. Заяви про набуття громадянства було заплановано приймати в генконсульстві до 12 жовтня 1918 року. Після того претендент на його отримання мав подати в консульство посвідчення про вихід з українського громадянства або відсутність перешкод з боку української влади (від місцевого старости). Відповідальність за визначення громадянства малолітніх дітей тимчасово було покладено на батьків.

За ці питання, як і за видавання паспортів (або свідоцтв на проживання), закордонних паспортів, перепусток, довідок про перебування серед живих, нотаріального засвідчення підписів, укладання шлюбів, реєстрацію смертей і народжень, а також за захист інтересів російських громадян («насамперед трудящих»), відповідав громадянський відділ генконсульства з підвідділами з видання свідоцтв і посвідчень, нотаріальним та загальним у своєму складі [28, арк. 2].

Дипломатичну, юридичну та матеріальну допомогу росіянам мав надавати відділ допомоги російським громадянам, які постраждали від громадянської війни в Україні. Тут систематизовували відомості про росіян, затриманих німецькою, австрійською чи українською владою; розробляли норми матеріальної допомоги у вигляді одноразових чи періодичних виплат [28, арк. 3].

Для концентрації відомостей про претендентів на російське громадянство й обліку російських громадян планувалося створити мережу реєстраційних комісій: центральну при Генеральному консульстві в Києві та окружні. Із цією метою було визначено реєстраційні округи: 1) київський (у генконсульстві); 2) полтавський — м. Полтава, м. Кременчук; 3) чернігівський — м. Чернігів, м. Бахмач; 4) волинський — м. Житомир, м. Ковель; 5) подільський — м. Кам'янець-Подільський; 6) холмський — м. Холм. Одеським генконсульством було засновано округи: 1) херсонський (м. Одеса); 2) таврійський (м. Мелітополь, Бердянськ). Харківським генконсульством було засновано: 1) харківський (м. Харків); 2) катеринославський (м. Катеринослав); 3) курський і воронезький (м. Белгород) округи. Завдання консульств полягало в популяризації через місцеву пресу завдань комісій.

Із метою систематичного інформування громадян Росії й України про поточні події загальнополітичного, громадського та культурного життя при Генеральному консульстві в Києві було засновано Бюро друку на правах підрозділу Російського телеграфного агентства з двома відділами (українським і російським) та штатом 17 осіб [28, арк. 43].

Діяльність генеральних консульств РСФРР у Києві та Одесі було припинено на початку жовтня у зв'язку з арештом членів Мирової делегації, Генерального консульства й установ Червоного Хреста РСФРР у Києві. Генконсул Казимир Кржемінський телеграфував 7 жовтня наркому закордонних справ РСФРР Георгію Чичеріну: «Сегодня два часа дня арестованы все едущие дипломатическом вагоне выехавшем из Киева 7 октября точка все они сотрудники наших учреждений всего 56 человек точка всех их обыскивали представляли раздеваться донага» [27, арк. 47]. Через посередництво МЗС Української Держави російський консул вимагав від Міністра внутрішніх справ випустити арештованих і повернути делегації та генконсульству архіви, вилучені в готелі «Марсель» [24, арк. 84]. У процесі переговорів із заступником голови російської мирної делегації Дмитром Мануїльським було досягнуто домовленості про звільнення київських «арештантів» та обмін арештованих в Одесі співробітників генконсульства на українських консулів, арештованих під час виїзду з місць призначення в Україну. Ішлося про обмін арештованими в районі Гомеля, де тоді вже перебувала російська мирна делегація, але через загрозу нападу білогвардійців місце зустрічі переносили. Лише на початку грудня було з'ясовано, що українським консулам вдалося повернутися в Київ, під арештом залишався лише саратовський віце-консул Іван Яковлів [24, арк. 118].

Консули нейтральних країн трималися відокремлено й обговорювали актуальні проблеми на засіданнях консульського корпусу в Києві, який став своєрідним закритим клубом. У нових умовах продовження виконання консульських обов'язків будь-ким із них залежало від рішення окупаційної влади. Першими повноваження втратили старійшина консульського корпусу Перикл Гріпарі та італійський консул Карл Фішман. Перикла Гріпарі влада до того ж позбавила житла, реквізувавши його помешкання. Щойно створена Позавідомча комісія з реквізиції квартир для державних потреб не визнавала переваг іноземців перед українськими громадянами в питаннях виконання державних і громадських повинностей [16, арк. 35–36]. Питання про надання приміщень іноземним представництвам перейшли до компетенції Головної комісії з розташування військ та урядових установ в Україні.

Маючи досвід ефективної взаємодії в обстоюванні інтересів іноземних підданих за доби Центральної Ради, члени консульського корпусу об'єднали зусилля щодо захисту своїх прав. 10 вересня через відбуття з Києва Перикла Гріпарі старійшиною консульського корпусу було обрано швейцарського консула Гавріїла Енні [29, арк. 5]. Уже 13 вересня 1918 року загроза нависла над іспанським консулом Стеліо Василяді. Німецький комендант м. Києва висунув перед ним вимогу скласти із себе консульські функції та до 15 вересня виїхати не лише з Києва, а й залишити межі Української Держави. Спроба відтермінувати від'їзд на 10 чи хоча б на 3 дні за посередництва МЗС Української Держави не мала успіху [30, арк. 14]. Залишаючи Київ до вирішення питання, Стеліо Василяді доручив завідувати справами консульства юрисконсульту Посольства Іспанії в Петрограді Олександрю Вольфсону [29, арк. 16].

Засідання консульського корпусу з цього питання відбулося 24 жовтня 1918 року. Київські консули вирішили вважати вимогу, висунуту Стеліо Василяді, порушенням міжнародного права та просити МЗС Української Держави клопотати перед українським урядом про найшвидше повернення його до Києва. Аргументація рішення ґрунтувалася на тому, що консули в Києві делеговані від нейтральних країн, а Стеліо Василяді є представником Іспанії — країни, яка не веде ні з ким війни. Було наголошено й на авторитеті іспанського консула як «строого лояльного» дипломатичного представника та відсутності звинувачень в будь-яких протиправних діях [30, арк. 22]. Ішлося також про те, що примусове виселення Перикла Гріпарі та припинення діяльності Карла Фішмана загрожують інтересам іноземних підданих, якими вони опікувалися [29, арк. 7–7 зв.]. Відтак учасники зібрання просили дозволити повернутися в Київ згаданим консулам і відновити діяльність грецького, французького та іспанського консульств.

Відповідне подання старійшина київських іноземних консулів швейцарський консул Гавріїл Енні скерував до Міністра закордонних справ Української Держави 26 жовтня. А вже за два дні він зібрав колег на

засідання у зв'язку зі своїм запланованим виїздом із Києва «в службових потребах» для обрання виконувача обов'язків дуаена на час його відсутності. Та повертатися в Київ консул Енні не збирався. У засіданні взяли участь Віктор Мозерт, Герман Гуревич та Ісаакій Вітенберг. Вирішили обрати старійшиною консульського корпусу персидського консула Ісаакія Вітенберга, просити його взяти на себе всі клопоти, пов'язані зі справами корпусу «нейтральних консулів», та довести таке рішення до відома Міністра закордонних справ Української Держави [16, арк. 32].

Письмове звернення консульського корпусу отримали в департаменті чужоземних зносин МЗС Української Держави лише 2 листопада. 5 листопада Гавриїл Енні назавжди залишив Київ, завершувати справу довелося новообраному старійшині Ісаакію Вітенбергу. Зовнішньополітичне відомство також виявило рішучість у порушеному консулами питанні. Упродовж листопада за посередництва МЗС Української Держави консульському корпусу вдалося домогтися дозволу від німецького представництва в Українській Державі повернутися на свої місця всім іноземним консулам, які були змушені перервати свою роботу чи виїхати за межі України. З огляду на потребу забезпечити цінності й архіви, що зберігали в приміщеннях консульств, Ісаакій Вітенберг звернувся до влади з проханням установити охорону в будинках № 5 на вулиці Хрещатик (у данському консульстві), № 15 на Бульварно-Кудрявській вулиці (у персидському консульстві), № 53 на Маріїнсько-Благовіщенській вулиці (у швейцарському консульстві), № 16 на вулиці Інститутській (в іспанському консульстві), № 4 на вулиці Мерингівській (у норвезькому консульстві) [29, арк. 14]. МЗС скерувало його звернення до начальника гарнізону м. Києва з проханням забезпечити необхідну консульствам охорону [29, арк. 18]. Та невдовзі долю консульських установ їм довелося вирішувати в нових політичних умовах.

Прохання до МЗС Української Держави про «призупинення» консульських повноважень та повернення «вірчої грамоти» 3 жовтня 1918 року подав білоруський консул, мотивуючи отриманням нового призначення від Уряду БНР. Скориставшись другою грамотою, яка уповноважувала його на встановлення контактів із Доном, Павло Тремпович виїхав у Ростов-на-Дону й Новочеркаськ, де зайнявся приватною лікарською практикою та допомогою білорусам-біженцям. До призначення нового консула порядкувати в представництві залишався управитель справами Олександр Йосипович Модзолевський. 30 жовтня 1918 року Народний секретаріат БНР надав повноваження тимчасового керівника Білоруського генерального консульства в Києві «з усіма присвоєними йому і витікаючими з його становища правами і обов'язками» [16, арк. 29] Григорію Федоровичу Базаревичу до офіційного призначення Генерального консула БНР в Українській Державі з проханням визнати права білоруського представника й сприяти у виконанні доручених йому обов'язків.

Новий консул також не зміг прискорити налагодження білорусько-українського товарообміну через неоднозначне ставлення до діяльності Білоруської торгово-промислової палати. «Київська білоруська торговельна палата в її сучасному складі, яка взагалі складається з осіб досі невідомих в Білоруському національно-громадянському русі, не дає певности, що її діяльність з боку політичного може відповідати інтересам України, — вважали в міністерстві. — Навпаки в МЗС маються відомості про шкідливі наслідки діяльності палати і тому до реорганізації її зав'язання торговельних зносин з нею з боку політичного не бажано і не корисно» [23, арк. 21]. Офіційну відповідь, в основу якої було покладено цю думку, МЗС Української Держави скерувало до Мінська 25 листопада 1918 року [23, арк. 30 зв.]. Ситуацію був покликаний змінити приїзд до Києва 28 листопада 1918 року Олександра Цвікевича, якому делегували право, як керівникові особливої торгово-економічної комісії, вступити в переговори з Міністерством торгу і промисловості щодо товарообміну з метою підписання договору на засадах взаємності. На правах членів делегації в переговорах мали взяти участь проф. М.В. Довнар-Запольський та І.Г. Красковський. На запит О. Цвікевича щодо принципової згоди на підписання угоди МЗС підтвердило 9 грудня 1918 року «бажаність» «заклучення торгово-економічного договору з урядом БНР» [23, арк. 36]. Текст договору містив положення про права громадян, умови організації торгівлі, судноплавства, транзиту товарів, створення українсько-білоруської змішаної комісії. У частині організації консульських відносин було передбачено право кожної сторони призначати генеральних консулів, консульських і торговельних агентів у всі міста та принцип взаємності щодо надання пільгових прав. Підписаний договір мав набути чинності до ратифікації, одразу після підписання, якого не відбулося.

У середині листопада 1918 року завершилася епопея, пов'язана з прибуттям та розташуванням у Києві турецького генерального консула Ахмеда-Ферід-бея [31, арк. 30]. Повідомлення про його приїзд МЗС Української Держави отримало ще 6 серпня та негайно дало відповідні доручення щодо надання йому «в кращім кварталі в центрі міста» приміщення [31, арк. 2]. Спершу йшлося про 2 кімнати, потім — 3, далі — 6–7, зрештою — 10 кімнат для розташування співробітників генерального консульства з родинами. На Міністерство військових справ було покладено обов'язок надати турецькому представництву «один із кращих самоходів» [31, арк. 15]. 12 жовтня МЗС Української Держави підтвердило повноваження Генерального консула оттоманського уряду в Києві Ахмеда Ферід-бея, в Одесі — Евуріза Наміка Бея, у Харкові — Руї Бея Абдулгаді [31, арк. 22, 23]. 28 жовтня 1918 року незадоволений наданим приміщенням у Києві голова цісарської турецької дипломатичної місії уповноважений міністр Ахмед Мухтар-Бей звернувся «з приводу безкінечної справи з розміщення Цісарської місії» з проханням надати кім-

нати на другому поверсі «Паласт-Отелю» [31, арк. 29]. Відтак турецьке представництво отримало «10 кімнат на другому поверсі отеля “Палас”», які займала німецька місія.

Питання про визнання за ним консульських функцій до моменту призначення офіційних консульських представників порушив у листопаді 1918 року новостворений Комітет громадян Чехословацької Республіки, який було розміщено за такою адресою: вул. Хрещатик, 41, кв. 11 [29, арк. 22]. За кілька днів після офіційного проголошення Чехословацьким національним комітетом Чехословацької Республіки чехи, що перебували в Києві, самоорганізувалися в громадське об'єднання й обрали керівний орган. Тисячі колишніх військовополонених і солдат австрійської армії, які визнавали себе чехословацькими громадянами, потребували консульського захисту, матеріальної допомоги та сприяння в поверненні на батьківщину. Свою функцію представники комітету вбачали в проведенні реєстрації всіх чехословаків, які перебували на території України, і забезпеченні їх документами, котрі визнавала б українська влада, та організації відправки на батьківщину [29, арк. 22]. Організація сподівалася на сприяння Української Держави й у питанні відправки військовополонених чехословаків, які перебували в австрійській армії на території Чехословаччини. Прагнення комітету щодо охорони інтересів співвітчизників поділяв колишній начальник чехословацької стрілецької дивізії полковник Мамонов. Уповноваження на організацію відправки чехословацьких громадян на батьківщину новоствореній організації делегував чехословацький уряд. Щойно обраний перший Прем'єр-міністр Чехословаччини Карел Крамарж підтримав ініціативу комітету, доручив провести повернення чехословацьких громадян у Прагу й просив повідомити про результати справи [29, арк. 22]. «Чехословацкий народ никогда не забудет помощи Украинского народа, который принял его на территорию и дал ему возможность организовать и возвратиться на родину в то время, когда чехословацкое государство было окружено пламенем политических и социальных беспорядков» [29, арк. 10 зв.], — було наголошено у зверненні до МЗС Української Держави. Зовнішньополітичне відомство заперечень не мало й підтримало ініціативу чехословацької організації. На заваді став лише час — відповідь було підготовлено 13 грудня 1918 року. Відтак отримати консульські повноваження комітетові за доби Гетьманату не вдалося.

Наприкінці жовтня 1918 року за дорученням королівського данського посланника в Петербурзі данський консул Карл Нільсен взяв на себе охорону китайських підданих у Києві та сприяння китайській місії [17, арк. 12]. Потреба у втручанні данського консула була зумовлена тим, що велика кількість китайців, які працювали робітниками інженерно-будівельних дружин Південно-західного фронту Всеросійської земської та міської ради, після завершення війни опинилися в Києві без грошей, які їм не виплатили, і роботи, але з ба-

жанням повернутися на батьківщину. Ця обставина спричинила масові арешти серед безробітних китайців за підозрою їх у більшовизмі. Представник Посольства Китаю та Союзу китайських громадян Тсу-Шау-Ян неодноразово звертався в різні інстанції щодо виплати заробітної плати китайським робітникам. Правильність претензій щодо видачі грошей підтвердив державний контролер Г.Є. Афанасьєв. Однак справа безрезультатно «кочувала» від Уповноваженого Української Держави з управління і ліквідації інституцій та організацій воєнного часу до Управління інженерно-будівельних дружин. «В цей час в умовах повної відірваності Києва від усіх інших міст і держав невиплачена сума є єдиною можливістю підтримати безробітних китайців, оскільки інші можливості вичерпано» [17, арк. 24], — намагався пояснити данський консул Міністерству закордонних справ. Однак у місті бракувало грошової маси. Із метою уможливлення організації виїзду китайських громадян із Києва було вирішено зібрати в Харбіні та інших містах гроші в сумі 693 913 руб. і передати їх китайському посольству через данського консула [17, арк. 16]. Крім того, зібравши відомості про китайських підданих в українських в'язницях, консул Нільсен звернувся до МЗС Української Держави щодо допомоги у звільненні й відправленні за межі України в'язнів, які не вчинили карних злочинів. Останнє його звернення було датоване 13 грудня 1918 року. Про відсутність із боку зовнішньополітичного відомства «перешкод до видачі грошей данському консулу для передачі китайським громадянам» [17, арк. 28] він отримав відповідь уже за підписом комісара Революційного комітету при МЗС М.Г. Левитського.

Загалом протягом існування Української Держави в Києві продовжувалась діяльність іноземних консулів, які працювали в Українській Народній Республіці й залишалися там у квітні 1918 року. З особливими почестями гетьман Павло Скоропадський прийняв Вірчі грамоти в посланників Німеччини й Австро-Угорщини. При цьому посада генерального консула, на яку був призначений австро-угорський представник Вальтер Ріттер Принціг фон Гервальт, свідчила не так про прагнення Австро-Угорщини започаткувати з Українською Державою повноцінні консульські відносини, як про використання консульської діяльності з політичною метою. Не обмежувалися тільки консульською роботою також німецькі консули. Натомість діяльність консулів нейтральних держав було зосереджено в цей час на захисті прав та інтересів іноземних підданих, які систематично порушувалися. Характерною особливістю функціонування іноземних консульських установ у Києві було постійне втручання окупаційної влади в їхню роботу. Консульському корпусу довелося відстоювати права виселених із Києва іспанського консула Стеліо Василиаді, грецького консула Перикла Гріпарі, французького консула Карла Фішмана. Деякі інші завдання мали консульські установи, засновані новоутвореними дер-

жавами. Економічні інтереси превалювали в діяльності Генерального консульства БНР. Новим типом установи, яка претендувала на виконання консульських функцій, стали громадські організації, що займалися реєстрацією підданих своїх країн та організацією повернення їх на батьківщину. У процесі взаємодії з іноземними представництвами було вперше розроблено церемоніал аудієнції в Глави Держави.

1. *Ведєнєєв Д.В.* Дипломатична служба Української держави. 1917–1923 роки: навчальний посібник. — К.: Наук.-вид. відділ НА СБ України, 2007. — 260 с.
2. *Матвієнко В.М.* Українська дипломатія 1917–1921 років: на теренах постімперської Росії. — К.: Вид-полігр. центр «Київський університет», 2002. — 397 с.
3. *Дацик І.Б.* Дипломатія українських державних утворень у захисті національних інтересів. 1917–1923 рр. — Тернопіль: Астон, 2009. — 520 с.
4. *Агстнер Р.* Про цісарів, консулів і купців. Австрія і Україна 1785–2010. — Wien-Berlin: Lit Verlag GmbH & Co. KG, 2011. — 409 с.
5. *Портнова Н.* Это бесконечное отщепенство // Лехаим. — 2012, сентябрь. — Вип. 9 (245). — Режим доступу: <http://www.lechaim.ru/ARHIV/245/245.html>
6. *Баранова-Шестова Н.* Жизнь Льва Шестова. По переписке и воспоминаниям современников. Т.1. — Париж: La Presse Libre, 1983. — 360 с.
7. *Скоропадський Павло.* Спогади. Кінець 1917 — грудень 1918 / гол. ред. Ярослав Пеленський. — К.; Філадельфія, 1995. — 494 с.
8. *Суровцева Н.* Спогади. — К.: Вид-во ім. О. Теліги, 1996. — 432 с.
9. Історія української дипломатії: перші кроки на міжнародній арені (1917 — 1924 рр.): Документи і матеріали. — К.: Вид-во гумант л-ри, 2010. — 592 с.
10. Державний Вістник. — 1918, 16 травня. — № 1.
11. *Пиріг Р.Я.* Українська гетьманська держава 1918 року. Історичні нариси / Національна академія наук України; Інститут історії України. — К., 2011. — 335 с.
12. Україна між самовизначенням та окупацією: 1917–1922 роки / Вольфрам Дорнік та ін.; упоряд. В. Дорнік; пер. з нім. В. Кам'янець; наук. ред. Р. Пиріг. — К.: Ніка-Центр, 2015. — 512 с.
13. Крах германской оккупации на Украине (по документам оккупантов) / под ред. М. Горького, И. Минца. — Москва, 1936. — 205 с.
14. ЦДАВО України. — Ф. 3766. Оп. 1. Спр. 50.
15. Там само. — Спр. 196.
16. Там само. — Спр. 199.
17. Там само. — Спр. 144.
18. ЦДАВО України. — Ф. 2592. Оп. 1. Спр. 14.
19. ЦДАВО України. — Ф. 3766. Оп. 1. Спр. 209.
20. ЦДАВО України. — Ф. 3696. Оп. 1. Спр. 33, арк. 6–6 зв.
21. Національний архів Республіки Білорусь. — Ф. 325. Оп. 1. Спр. 10.
22. Васілеўская Нона. Жыццёвы шлях Паўла Трамповіча [Електронний ресурс] // Spadcyна. — 1998. — № 2. — С:\Spadcyна2_98\Tramp.doc 16.03.98
23. ЦДАВО України. — Ф. 3766. Оп. 1. Спр. 139.
24. ЦДАВО України. — Ф. 3766. Оп. 1. Спр. 95.
25. ЦДАВО України. — Ф. 2482. Оп. 1. Спр. 4.
26. ЦДАВО України. — Ф. 3766. Оп. 1. Спр. 88.
27. ЦДАВО України. — Ф. 2482. Оп. 1. Спр. 3.
28. Там само. — Спр. 1.
29. ЦДАВО України. — Ф. 3766. Оп. 1. Спр. 142.
30. Там само. — Спр. 143.
31. Там само. — Спр. 114.

Iryna MATIASH,

Doctor of Historical Sciences, Professor,

*Senior Researcher at the Department of the History of International Relations
and Foreign Policy of Ukraine*

of the Institute of History of NAS of Ukraine,

Professor at the Diplomatic Academy of Ukraine under the MFA,

Honoured Worker of Science and Technology of Ukraine

FOREIGN CONSULS IN KYIV IN THE ERA OF THE HETMAN STATE

Abstract. The article is devoted to foreign consuls who worked in the Ukrainian National Republic and continued their activities in the Ukrainian State. The first foreign representatives in Kyiv were envoys of Germany and Austria-Hungary. However, the post of Consul-General, which was held by the Austro-Hungarian representative Walter Ritter von Princig von Herwalt, indicated use of consular activities for political purposes rather than desire of Austria-Hungary to establish full consular relations with the Ukrainian State. The German consuls also were not limited to consular work. Economical mission was a priority for the German consuls. However, their authority also included political issues. The work of consuls of neutral states, in the meantime, focused on protection of the foreigners' rights and interests, which were systematically violated. The functioning of foreign consulates in Kyiv was marked by constant interference in their work of the occupation authorities. The economic interests prevailed in the priorities of the Consulate-General of the Belarusian National Republic. The consul's primary objective was to establish a commodity exchange between Ukrainian and Belarusian producers through the Belarusian Chamber of Commerce in Kyiv.

The public organizations that registered nationals of their countries and organized repatriation of them became a new type of institutions which pretended to serve as consulates. In the process of interaction with foreign missions, the ceremonial of audience with the Head of State was elaborated for the first time.

Keywords: Pavlo Skoroparskyi, foreign consulates, Ukrainian State, Germany, Austria-Hungary.